חסידות בפרשה

הרב יצחק שפירא

פרשת וישלח

להיות תלוי באוויר: מטוטלת היראה והבטחון

מדוע יעקב אבינו מפחד מעשיו? הוא לא סומך על ההבטחה של הקדוש ברוך הוא שישמור עליו בכל אשר ילך? ומתי ביטחון בה' עלול להגיע לסוג של עבודה זרה

מפגש יעקב ועשיו

פרשת השבוע, פרשת וישלח, פותחת בהכנות של יעקב אבינו לקראת המפגש עם עשיו אחיו. לאחר עשרים שנה בחרן, יעקב חוזר לארץ ישראל עם משפחתו ורכושו, ושומע שעשיו יוצא לקראתו עם ארבע מאות איש. התורה מתארת את תגובתו של יעקב: "וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ".

הפסוק הזה מעורר שאלה פשוטה: הרי הקב"ה הבטיח ליעקב בפירוש שיהיה איתו וישמור עליו בכל אשר ילך. אם ה' הבטיח, מדוע יעקב מפחד כל כך? רש"י על אתר מביא את דברי חז"ל שיעקב חשש "שמא יגרום החטא" – שמא חטא כלשהו ימנע את קיום ההבטחה. אולם דברי חז"ל אלו מעוררים אותנו לחשוב: מהו אותו חטא שממנו חשש יעקב, ומדוע שיהיה בכוחו של החטא לבטל הבטחה מפורשת מאת הקב"ה?

מה עדיף? יראה או בטחון?

כדי להעמיק בשאלה זו, נתבונן בדברי המדרש רבה על פסוק זה:

"ר' פנחס בשם ר' ראובן: שני בני אדם הבטיחן הקב"ה ונתייראו, הבחור שבאבות והבחור שבנביאים. הבחור שבאבות זה יעקב, שנאמר 'כי יעקב בחר לו יה', ואמר לו הקב"ה 'והנה אנכי עמך', ובסוף נתיירא שנאמר 'ויירא יעקב'. הבחור שבנביאים זה משה, שנאמר 'לולי משה בחירו', ואמר לו הקב"ה 'כי אהיה עמך', ולבסוף נתיירא: 'ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו' – אינו אומר אל תירא אותו אלא למי שנתיירא".

הרבי מביא בליקוטי שיחות (חלק לו פרשת שמות) שנחלקו מפרשי המדרש בהבנת הדברים. יש מפרשים שהמדרש נאמר לשבחם של יעקב ומשה: למרות שה' הבטיח להם, הם לא סמכו על ההבטחה באופן מוחלט, כיוון שחששו "שמא יגרום החטא" ושוב לא יהיו ראויים לקיום ההבטחה.

לעומת זאת, יש מפרשים שהמדרש נאמר לגנאי, כלומר שאין ללמוד מהם, שכן הראוי לאדם הוא שלא לפחד כלל לאחר שהובטח מאת ה', אלא להיות "נכון לבו בטוח בה'".

המדרש והמחלוקת סביבו מבטאים שאלה גדולה: כיצד באמת היה על יעקב להתנהג בסיטואציה בה הוא היה? נשאל זאת כך: מה באמת יעשה את יעקב יותר קשור לה' - לבטוח בה' לגמרי ולא לחשוש, או דווקא לפחד שמא יגרום החטא? מצד אחד נראה שאם יעקב יהיה בטוח לגמרי בה' וירגיש יציבות גמורה זה מה שהכי יביא אותו לקשר עם ה'. אך זה לא פשוט, כי אם הוא ירגיש יציב לגמרי, הוא עלול להסיח את הדעת מהתלות התמידית שלו בה', וכך הקשר החי שלו עם ה' דווקא ייחלש. וכן לצד השני, אם יעקב יחשוש ויפחד הוא אמנם יבטא חזק את התלות התמידית שלו בה', וכך הוא יהיה נתון בקשר איתו, אך במצב כזה הקשר לה' חסר את האמון ואת היכולת להישען על ה' ולסמוך עליו לגמרי. אם כן, מה היה על יעקב לעשות? מה יחזק יותר את הקשר שלו עם ה' – בטחון או יראה?

מהות הבטחון: להיות תלוי באוויר

כדי לענות על השאלה הזו, וללמוד מכך אלינו כיצד עלינו לעמוד לפני ה', עלינו להעמיק תחילה במהותה של מידת הבטחון:

בטחון אמיתי בה' הוא הנכונות להישאר תלוי לגמרי באוויר. במידת הבטחון האדם מסוגל לחיות מתוך תחושה שהוא עומד על "בלי-מה", מבלי להיאחז במשענות כלשהן, ובכל זאת לנהל חיים שלמים מתוך אמונה בה'. במילים אחרות, חוסר בטחון הוא הניסיון לאחוז בכוח את העניינים בידינו, ואילו בטחון אמיתי הוא להישאר תלוי באוויר ולהרגיש שה' מחזיק אותנו. אנשים כערכנו חשים יציבות כאשר הם יושבים על כיסא חזק, ואילו צדיקים חשים יציבות כאשר הם יודעים שהקב"ה הוא זה שמחזיק אותם.

אולם מתוך ההבנה שבטחון הוא להיות תלוי באוויר, מתגלה סכנה עדינה: גם הבטחון בה' עלול להפוך לסוג של עבודה זרה, כאשר האדם בוטח בבטחון של עצמו. תופעה זו מתרחשת כאשר יש לאדם משאלת לב להרגיש שהכל נמצא תחת שליטתו, ולכן הוא משכנע את עצמו שמידת הבטחון שלו חזקה דיה וניתן לסמוך עליה. כך קורה גם כאשר אדם בוטח ב"שיטה" שלו בעבודת ה', וסבור שהקב"ה פועל על פי חישוביו. במצב כזה האדם אינו נשען על הקב"ה עצמו, אלא על התפיסה האישית שלו – הוא מחליט כיצד הדברים צריכים להיראות, ובטוח שה' ימלא את רצונו. נטייה זו נובעת מכך שהאדם נרתע מלהיות תלוי לחלוטין בחסדי ה', ומעדיף להרגיש שעשה את שלו ומעתה מובטח לו שהכל יסתדר.

לאור זאת עולה שמידת הבטחון אינה יכולה להתקיים ללא יראת שמיים גדולה. ללא יראה, הבטחון הופך להישענות של האדם על עצמו ועל זכויותיו, והוא כבר לא בטחון בה' באמת.

מטוטלת היראה והבטחון

לשם המחשת היחס הפנימי שבין היראה לבטחון, ניתן להשתמש בדימוי של מטוטלת. כאשר אנו מתבוננים במטוטלת הנעה מצד לצד, עלינו להבחין בין **המיקום** של המשקולת לבין **הכוח והאנרגיה** הפועלים עליה:

כאשר המשקולת נמתחת ומגיעה אל אחד הקצוות – למשל לקצה השמאלי – מבחינת המיקום היא נמצאת כולה בצד שמאל, אך מבחינת האנרגיה והכוח, פועל עליה באותו רגע הכוח החזק ביותר של הקצה השני, המושך אותה בעוצמה אל הצד הימני. וכן להיפך: כשהיא מגיעה לקצה הימני, פועל עליה מלוא הכוח המושך אותה שמאלה. לעומת זאת, כאשר המשקולת נמצאת באמצע, בתחתית המטוטלת, פועל עליה הכי פחות כוח מהצדדים.

הנמשל בנפש האדם מדויק להפליא: כאשר האדם נמתח אל הקצה של הבטחון בה', הוא אמנם ממוקם כולו בבטחון, אך דווקא שם פועל עליו כוח אדיר של יראה – מתוך תחושת התלות המוחלטת בקב"ה, מתעוררת בו יראה עמוקה לבחון את עצמו ולוודא שהוא אכן נשען על ה' ולא על עצמו. וכן להיפך: כאשר האדם מגיע לשיא היראה וחש שאין לו שום אחיזה עצמאית, פועל עליו כוח אדיר המושך אותו אל הבטחון המוחלט בכך שה' מחזיק אותו.

לעומת זאת, כאשר האדם נמצא "באמצע" – אינו נמתח לקצה היראה ואינו נמתח לקצה הבטחון – אין לו תנועה חיה של קשר עם ה'. במצב כזה האדם נותר קרוב למציאות החומרית, וחיותו נובעת מן ההשתדלות הגשמית ומן המשענות הטבעיות שסביבו.

שמא יגרום החטא

לאור הבנה זו, מתבהרת היטב יראתו של יעקב אבינו על אף ההבטחה של ה'. כשאדם רגיל בוטח בה', הוא זקוק ליראת שמיים כדי שלא לבטוח בבטחון של עצמו ולהפוך אותו ל"כוחי ועוצם ידי". אצל יעקב ומשה, שקיבלו הבטחה מפורשת מאת ה', החשש היה עמוק יותר: הם פחדו שלא להפוך את ההבטחה של ה' עצמו למעין עבודה זרה. הם חששו ממצב שבו יראו בהבטחה כוח עצמאי המחייב כביכול את הקב"ה לקיים את דבריו ללא תנאי.

עלינו לזכור את ההיררכיה הנכונה: יש את הקב"ה, יש את ההבטחה שלו, ויש את המציאות. המציאות היא החוליה החלשה ביותר, ההבטחה של ה' חזקה יותר מן המציאות, אך הקב"ה חזק יותר מן ההבטחה שלו. ההבטחה שואבת את כל תוקפה רק מכך שה' הבטיח, ולא להיפך – הקב"ה אינו משועבד להבטחה. החטא שממנו חשש יעקב הוא מעצם המחשבה שה' כביכול חייב לו דבר מה מכוח ההבטחה.

ממילא, החשש "שמא יגרום החטא" שומר על היחס המתוקן: דווקא מתוך שיא הבטחון בהבטחה של ה', מתעוררת באדם יראה גדולה שלא לראות בהבטחה זכות קניינית המחייבת את ה'.

כעת, לאור משל המטוטלת, אנו יכולים להבין היטב מדוע שתי הדעות במדרש אינן חולקות באמת, אלא עולות בקנה אחד. מכיוון שבכל אחד משני הקצוות קיים חסרון כאשר הוא עומד לעצמו ללא הצד השני, כל דעה מתייחסת להיבט אחר של אותה תנועה. הדעה שדורשת לגנאי מסתכלת על המיקום שבו היו יעקב אבינו ומשה רבנו, ומדגישה שלאחר שה' הבטיח להם, עליהם להיות ממוקמים לגמרי במקום של הבטחון. לעומתה, הדעה שדורשת לשבח מסתכלת על האנרגיה והכוח, ומשבחת את כוחה של היראה הפועל בתוך האדם דווקא כשהוא נמצא במקום של הבטחון.

כך מתברר ששיא הבטחון ושיא היראה אינם סותרים זה את זה, אלא מזינים זה את זה ומרוממים את האדם לחיים של קשר חי ואמיתי עם ה'.

שנזכה לחיות מתוך תנועה חיה של יראת שמיים ובטחון גמור בה'...

שבת שלום!

בית המדרש 'עוד יוסף חי'